

UDK 27-144-148.8-184.8-732.2-284Paulus VI/Franciscus, papae
Primljeno: 28. 6. 2016.
Prihvaćeno: 26. 9. 2016.
Izvorni znanstveni rad

BOŽJE MILOSRĐE U NAUKU POSLIJEKONCILSKIH PAPA

Anton TAMARUT

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
tamaruta@theo.kbf.hr

Sažetak

Nauk petorice poslijekoncilskih papa o Božjem milosrđu odgovor je na osobite potrebe suvremenoga, duhovno osiromašenog i izranjenog čovjeka i svijeta te je dio zadaće Crkve koja treba odjelotvoriti slovo i duh Drugoga vatikanskog koncila. Već je na samom otvorenju Koncila, u svom glasovitom nagovoru *Gaudet Mater Ecclesia* papa Ivana XXIII. jasno izrazio opredjeljenje Crkve za »ulje milosrđa, umjesto oružja strogosti«, te zaželio da se Crkva pokaže »ljubaznom i dobrotivom majkom svima, punom milosrđa i dobrote«. Pripovijest o milosrdnom Samaritanu nije tek paradigma koja nas podsjeća na duhovnost Drugoga vatikanskog koncila nego se u njoj zrcali usmjerenje i odlučnost Crkve da u suvremenom svijetu bude milosrdan Samaritanac ranjenog čovječanstva. U nauku o milosrđu sva petorica papa naglašavaju važnost društvene i socijalne dimenzije ljubavi te ističu ponajprije nadmoć ljubavi nad pravednošću, a pravednost promatraju u službi ljubavi. Nauk o milosrđu u petorice poslijekoncilskih papa nosi u sebi duboku poruku ljubavi i nade koja svoj izvor i središte ima u Bogu, koji nam je bogatstvo svojeg milosrđa iskazao u Isusu Kristu, u njegovu križu i uskrsnuću. Otajstvo Božjega milosrđa i nada koja iz njega proizlazi pruža nam sigurnost kako nema situacije iz koje ne možemo izići i da nismo, kako je ustvrdio papa Franjo, »osuđeni utopiti se u živomu pijesku«. Naprotiv, određeni smo za život. Izabrani smo, stvoreni i otkupljeni za ljubav, za život u zajedništvu s Trojedinim Bogom, s Bogom koji je ljubav, i čije ime je Milosrđe.

Cljučne riječi: milosrđe, nježnost, ljubav, opraštanje, pravednost, Kristov križ, uskrsnuće, Crkva.

Uvod

Tema Božjega milosrđa obilježila je nauk petorice poslijekoncilskih papa, počevši od Pavla VI., koji je ujedno i koncilski papa (1963. – 1978.), pa do sadaš-

njeg pape, pape Franje (2013.), koji nije sudjelovao na Drugome vatikanskom koncilu. Prema riječima Pavla VI. u nagovoru na zadnjem javnom zasjedanju Koncila, pripovijest o milosrdnom Samarijancu bila je paradigma koncilske duhovnosti.¹ Iz toga se može zaključiti da je cijelo koncilsko događanje bilo prožeto duhom milosrđa. Taj duh i put milosrđa za koncilsku Crkvu naznačio je već papa Ivan XXIII. u svojem glasovitom i povijesnom govoru *Gaudet Mater Ecclesia* na samom otvorenju Koncila kada je jasno poručio da se Crkva u naše doba opredijelila za »ulje milosrđa, umjesto oružja strogosti«² te da se želi pokazati »ljubaznom i dobrotivom majkom svima, punom milosrđa i dobrote«³.

Nauk petorice poslijekoncilskih papa o Božjem milosrđu u prvom redu treba dakle promatrati kao duhovnu baštinu Drugoga vatikanskoga koncila, odnosno kao odgovor na osobite potrebe suvremenog svijeta, kao odgovor Crkve »u vremenu punom velikih nadanja i snažnih proturječja«⁴, kao pomoć, utjehu i nadu u »teškim i opasnim vremenima«⁵. Prema riječima pape Franje, »Crkva je osjećala odgovornost da u svijetu bude živi znak Očeve ljubavi« (MV 4), ili riječima pape Ivana Pavla II., osjetila se potaknutom da u Kristu očituje lice Oca koji je »Otac milosrđa i Bog svake utjehe (2 Kor 1,3)« (DM 1). Izlažući temu milosrđa i predstavljajući je kao središnju poruku Svetoga pisma, poslijekoncilski pape posežu za koncilskom baštinom i žarko nastoje da duh i slovo Drugoga vatikanskoga koncila snažnije i očitije zaživi u Crkvi i svijetu. Svaki od petorice papa, cijeneći nauk svojih prethodnika, podržavajući tako kontinuitet i aktualnost teme, u poruku milosrđa unosi i osobne crte i naglaske; govori o milosrđu iz svojega osobnog životnog, povijesnog i društvenog konteksta. Uz riječi, u tom pogledu, ne nedostaje i gesta u prilog milosrđu, kao što je npr. posjet pape Franje izbjeglicama na talijanskom otoku Lampedusi, 8. srp-

¹ Omelia di Paolo VI nella 9ª Sessione del Concilio, 7. XII. 1965., u: *Enchiridion Vaticanum 1. Documenti del Concilio Vaticano II. Testo ufficiale e versione italiana*, Bologna, 1981., 456* [281]. (*Vetus illa de bono Samaritano narratio exemplum fuit atque norma, ad quam Concilii nostri spiritualis ratio directa est*).

² IVAN XXIII., *Gaudet Mater Ecclesia*. Discorso di Papa Giovanni XXIII nella solenne apertura del Concilio, 11. X. 1962., 2–3, u: *Enchiridion Vaticanum 1. Documenti del Concilio Vaticano II. Testo ufficiale e versione italiana*, Bologna, 1981., 57* [47]. (*Ad praesens tempus quod attinet, Christi Sponsae placet misericordiae medicinam adhibere, potius quam severitatis arma suscipere*).

³ Isto, 58* [47]. (*Hisce in rerum adiunctis, Catholica Ecclesia, dum per Oecumenicum hoc Concilium religiosae veritatis facem attollit, amantissimam omnium matrem se vult praebere, benignam, patientem, atque erga filios a se seiunctos misericordia ac bonitate permotam*).

⁴ FRANJO, *Misericordiae vultus – Lice milosrđa*. Bula najave Izoanrednoga jubileja milosrđa (11. IV. 2015.), Zagreb, 2015., 37 (dalje: MV).

⁵ IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia – Bogat milosrđem*. Enciklika o Božjem milosrđu (30. XI. 1980.), Zagreb, 1981., 1 (dalje: DM).

nja 2013. godine, ili nedavno, 16. travnja 2016. godine, na grčkom otoku Lezbosu odakle je sa sobom u Vatikan poveo i udomio tri sirijske izbjegličke obitelji.

1. Blaženi papa Pavao VI. (1963. – 1978.)

Za temu milosrđa kod pape Pavla VI. (rođ. 1897.) od osobitog je značenja njegov nagovor na zadnjem zasjedanju Koncila dana 7. prosinca 1965. godine, kada se osvrnuo na rad Koncila i podsjetio na njegove temeljne namjere i zanimanja, način rada, stil i jezik. Poseban odjek imala je riječ o duhovnosti Koncila koja je svoju paradigmu imala u prisposobi o milosrdnom Samarijancu. Prema papinim riječima, Crkva se na Koncilu nije bavila samo sobom i svojim odnosom s Bogom nego i čovjekom današnjice, takvim kakav je on u svojoj stvarnosti, sa svim svojim proturječjima. Prema suvremenom svijetu Koncil je uputio poruke povjerenja te izrazio poštovanje prema njegovim vrijednostima i naporama: »Struja ljubavi i divljenja potekla je s Koncila prema cijelom modernom svijetu. Osuda pogrešaka, da; jer to iziskuje ljubav, ništa manje no istina; ali prema osobama samo upozorenje, poštovanje i ljubav. Umjesto tjeskobnih dijagnoza, ohrabrujući lijekovi; umjesto kobnih slutnji, poruke povjerenja.«⁶ Doktrinarno bogatstvo Koncila »usmjereno je u jednom jedinom pravcu – služiti čovjeku. Čovjeku, kažemo, u kojem god stanju bio, u svakoj njegovoj slabosti, u svakoj njegovoj potrebi.«⁷ Crkva se na Koncilu proglasila »službenicom čovječanstva«⁸, a ideja služenja zauzela je središnje mjesto.

Crkva je ušla u iskren dijalog sa suvremenim svijetom i čovjekom, opredijelivši se istodobno za »jednostavni i blagi glas pastoralne ljubavi«⁹. Da bi ga svi mogli razumjeti, crkveno se učiteljstvo nastojalo izraziti uobičajenim načinom današnje konverzacije u kojoj pozivanje na životno iskustvo i ulaganje srdačnih osjećaja daje privlačnu živahnost i veću snagu uvjerenosti. Na Koncilu je istaknut kršćanski humanizam s njegovom jasnom kristolikom i teocentričnom dimenzijom. Na licu svakog čovjeka, posebno onoga u suzama i boli, potrebno je prepoznati Kristovo lice (usp. Mt 25,40), a u Kristovu licu, lice nebeskog Oca (usp. Iv 14,9). Da bismo upoznali Boga, potrebno je upoznati čovjeka. Moglo bi se reći da koncilski, odnosno kršćanski humanizam u određenom smislu promatra čovjeka kao ključ za poznavanje Boga. Čovjek na neki način dolazi Bogu po čovjeku. Čovjeka je potrebno ljubiti ne

⁶ Omelia di Paolo VI nella 9ª Sessione del Concilio, 7. XII. 1965., 457* [283].

⁷ *Isto*, 460* [285].

⁸ *Isto*.

⁹ *Isto*, 459* [285].

kao sredstvo, nego kao prvi cilj prema konačnom cilju. Osvrt Pavla VI. na duh i narav Koncila nije bio tek rezime prošlog događaja, nego radije poticaj i putokaz za budućnost i treba ga čitati kao odlučno usmjerenje i opredjeljenje Crkve za isti duh milosrđa, susreta, dijaloga i služenja u nadolazećim vremenima.

Misao kršćanske ljubavi Pavao VI. ugradio je u središte svoje prve socijalne enciklike o razvitku naroda *Populorum progressio*,¹⁰ istaknuvši kako je upravo kršćanska ljubav glavna snaga u službi integralnog razvoja, kako čitava čovjeka i svakog čovjeka, tako i svih ljudi i naroda. Papa je u enciklici snažno istaknuo socijalnu i društvenu dimenziju ljubavi. Založio se za transcendentni humanizam, humanizam otvoren Apsolutnom. Jer, prema njegovu mišljenju, ekskluzivni humanizam jest nehumani humanizam. Papa se tu pozvao i na misao B. Pascala, koji tvrdi da »čovjek beskrajno nadilazi čovjeka«¹¹. Pavlu VI. duguje se također izraz *kultura ljubavi* koji je upotrijebio na Božić 1975. godine, u zaključnoj riječi za Svetu godinu, kao i u Poruci za Svjetski dan mira 1977. godine. Papa naime smatra kako *kultura ljubavi* treba biti cilj prema kojem moraju težiti svi naponi na društvenom i kulturnom polju kao i na gospodarskom i političkom polju.

O Božjoj milosrdnoj, neusporedivoj i nepobjedivoj ljubavi Pavao VI., danas blaženik, posebno je dirljivo govorio u homiliji dana 23. lipnja 1968. godine: »Možemo stoga zamisliti kako svaki naš grijeh ili bijeg od Boga pali u njemu plamen još snažnije ljubavi, želju da nas ponovno zadobije i ponovno uvrsti u svoj plan spasenja [...]. Bog, u Kristu objavljuje se beskonačno dobrim [...]. Bog je dobar. I ne samo u sebi samome; Bog je – recimo to plaćući – dobar za nas. On nas ljubi, traži, misli, poznaje, nadahnjuje i čeka: On će biti – ako se tako može reći – sretan onoga dana kada se okrenemo unatrag i kažemo: Gospodine, u svojoj dobroti, oprosti mi. Evo, dakle, naše kajanje postaje Božja radost.«¹² U tim riječima čuje se jeka poruke o milosrdnom Ocu iz Lukina evanđelja (usp. 15,11-32).

Duboko ganut porukom o Božjem milosrđu, o njegovoj jedincatoj i nedokučivoj ljubavi, Pavao VI. je u svojim *Mislina na smrt (Pensiero alla morte)* izrazio i svoj osobni duhovni temelj, posluživši se pritom sintezom sv. Augustina: »Miseria et Misericordia«: 'Moja bijeda, Božje milosrđe.' O da uzmognem ba-

¹⁰ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio. Enciklika o nastojanjima oko razvitka naroda* (26. III. 1967), u: Marijan VALKOVIC (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., 314–349.

¹¹ *Isto*, br. 42, 330. Cit. misao: Blaise PASCAL, *Misli*, 434.

¹² PAVAO VI., Homilija, 23. VI. 1968., u: *Insegnamenti*, 6 (1968.), 1177–1178.

rem častiti to što jesi, Bog neizmjerne dobrote, zazivajući, prihvaćajući, slaveći tvoje preslatko milosrđe.«¹³

2. Papa Ivan Pavao I. (1978.)

Ivan Pavao I. (rođ. 1912.) već je izborom svojeg imena jasno dao do znanja da želi ostati na liniji dvojice svojih prethodnika, Ivana XXIII., koji ga je imenovao biskupom, i Pavla VI., koji ga je učinio kardinalom. Time je ujedno očitovao i svoju duboku privrženost baštini Drugoga vatikanskog koncila. Pripadnost koncilskoj duhovnosti očitovao je ne samo svojim biskupskim, odnosno papinskim geslom *Humilitas* (Poniznost) nego još više svojim neposrednim, jednostavnim, skromnim i toplim dušobrižničkim stilom i pristupom. Koncilaska otvorenost i bliskost ljudima, dobrota, nada i povjerenje zračili su s njegova vazda nasmiješena lica. Dok je Ivan XXIII. u narodu ostao zapamćen kao »dobri papa«, papu Ivana Pavla I. vjernički narod je zapamtio kao »nasmiješena papu«. Kao biskup i kasnije patrijarh Venecije među svojim je svećenicima promicao duh služenja umjesto duha vladanja te ih poticao na zauzimanje za siromahe.

U svojem jednomjesečnom pontifikatu – od izbora do preminuća prošlo je svega 33 dana¹⁴ – Ivan Pavao I. stigao je u osvrtu na radni sastanak američkog predsjednika Cartera, izraelskog premijera Begin i egipatskog predsjednika Sadata, koji su upravo tih dana u Camp Davidu tražili djelomično rješenje zamršenih prilika na Srednjem istoku, progovoriti o Bogu koji je i otac i majka (još više majka!). Bila je to naime jeka na Izaijin tekst 49,14-15, koji je kao molitvu na početku trojnog sastanka izgovorio premijer Begin.

Na audijenciji 10. rujna 1978. godine Ivan Pavao I. je doslovno rekao: »I mi smo tu, imamo iste osjećaje; mi smo s Božje strane predmet neprolazne ljubavi. Znamo da su njegove oči nad nama uvijek otvorene i kada nam se čini da je noć. On je Otac, još više Majka. Ne želi nam zlo, želi nam samo dobro, svima. Djeca, ako su slučajno bolesna, imaju razlog više da ih majke ljube. I mi, ako smo, možda, bolesni od zloće, ako smo skrenuli s puta, imamo razlog više da nas Gospodin ljubi. S tim vas osjećajima pozivam na molitvu...«¹⁵

¹³ Meditazioni di Paolo VI – Pensiero alla morte, u: *L'Osservatore Romano*, edizione settimanale in lingua italiana, 9. VIII. 1979., u: https://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/speeches/1978/august/documents/hf_p-vi_spe_25_08_1979.html (25. I. 2016.).

¹⁴ Patrijarh Venecije, kardinal Albino Luciani, izabran je za papu 26. kolovoza 1978., a preminuo je 28. rujna 1978. godine.

¹⁵ IVAN PAVAO I., *Gli insegnamenti di Giovanni Paolo I*, Leumann (Torino), 1978., 88–89; navedeno prema: Umberto CASALE, *Benedetta fra le donne. Saggio Teologico sulla Mariologia e la Questione Femminile*, Leumann (Torino), 1989., 119.

Papine riječi, istodobno jednostavne i nesvakidašnje, zbog povijesnog i društvenog konteksta u kojem su izgovorene imale su posebno značenje, usudili bismo se reći, imale su težinu proročkog glasa. One su posebno u teološkom i duhovnom smislu pružile svježinu i određenu novost. Podsjetile su na to da je Bog biće u kojem je punina i savršenstvo i očinstva i majčinstva. U njemu su sabrane kako očinske tako i majčinske osobine, sve one kvalitete i značajke koje predstavljaju potpunu Božju brigu i zaštitu čovjekova života, ispunjenje svekolikih čovjekovih potreba. U tim riječima osvježena je biblijska slika Boga koji je Bog snažnih osjećaja, sućutan i milosrdan, Bog koji pomaže u nevolji a posebno je blizak onima koji su bolesni i pate.¹⁶

Ivan Pavao I. bio je poznat još kao biskup i patrijarh po svojim slikovitim i hranjivim katehezama (*Katehetika u mrvicama – Catechetica in briciole*)¹⁷ u kojima se znao često pozivati na primjere i misli svetaca. U jednoj je prilici tako spomenuo Franju Saleškoga, koji je govorio o »našim dragim nesavršenostima«. Luciani je naimе promatrao grijeh u pedagoškom pogledu, kao mogućnost i način kako nas Bog, dopuštajući da počinimo grijeh, odgaja za poniznost: Bog dopušta grijeh radi naše poniznosti. U tom pedagoškom pogledu na grijeh, on će čak reći kako su Bogu s jedne strane naš nedostaci »dragi«, jer mu pružaju prigodu da iskaže svoje milosrđe. Na tu kao i prethodne misli Ivana Pavla I., u knjizi razgovora s A. Torniellijem *Božje je ime Milosrđe*, podsjetio je papa Franjo: »Bogu su mrski nedostaci jer su nedostaci. S druge strane su mu dragi jer pružaju prigodu njemu da iskaže svoje milosrđe, a nama da ostanemo ponizni te da razumijemo i budemo samilosni prema nedostacima bližnjega.«¹⁸

U istoj knjizi razgovora papa Franjo podsjeća na propovijed kardinala Albina Lucianija o ocu Leopoldu Mandiću,¹⁹ kojega je Pavao VI. bio netom proglasio blaženim, i u kojoj je kardinal istaknuo riječi i postupke blaženika iz kojih jasno proizlazi da smo svi grešni: »i to je otac Leopold izvrsno znao. Trebamo obratiti pozornost na tu našu žalosnu stvarnost. Nitko ne može dugo

¹⁶ Usp. Anton TAMARUT, *Bog – Otac i Majka*, u: Anton TAMARUT, *Bog – Otac i Majka*, Zagreb, 2002., 87–100.

¹⁷ Usp. Albino LUCIANI (papa IVAN PAVAO I.), *Opera omnia*, Padova, 1988. – 1989., I–IX. Prva knjiga sabranih djela upravo sadrži *Katehetiku u mrvicama*. Djelo *Katehetika u mrvicama* objavljeno je i na hrvatskom jeziku u izdanju Glasa Koncila (1978.).

¹⁸ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe. Razgovor s Andreom Torniellijem*, Split, 2016., 86. Za našu je temu zanimljivo spomenuti da deveta knjiga sabranih djela Albina Lucianija (*Opera omnia*) koja obuhvaća razdoblje njegova kratkog pontifikata, kolovoz – rujan 1978. (radio-poruke, »urbi et orbi« propovijedi, poruke, razgovori, homilije, audijencije, posthumne poruke), sadrži također tekstove za duhovne vježbe pod zajedničkim naslovom »Dobri Samaritanac«.

¹⁹ *Isto*, 29.

izbjegavati male ili velike nedostatke. 'Međutim', kako je govorio sveti Franjo Saleški, 'ako imaš magare i putem padne na tlo, što ti je činiti? Ne ćeš ga valjda štapom tući po rebrima, jadničak je već dovoljno nesretan. Trebaš ga uhvatiti za ular i reći: 'Hajde, idemo. Krenimo, a drugi put ćeš više paziti.' To je način i otac Leopold je uvijek tako postupao.«²⁰ U nastavku propovijedi Luciani je ispričao iskustvo svojeg prijatelja koji se ispovijedao kod o. Leopolda, a koji mu je u jednoj prilici rekao: »Oče, vi ste previše velikodušni. Rado se kod vas ispovijedam, ali čini mi se da ste previše velikodušni«, na što mu je o. Leopold odgovorio: »Ma tko je bio velikodušan, sinko moj? Gospodin je bio velikodušan; ta nisam ja umro za grijehe, nego Gospodin. Kad je bio onako velikodušan prema razbojniku, kakav je mogao biti s drugima.«²¹ Kao što se redovito događa, dok govorimo o drugima, u prvom redu i najviše govorimo o sebi samima. Tako i u ovom slučaju, govor kardinala Lucanija o blaženom Leopoldu, kojega je Ivan Pavao II. 16. listopada 1983. godine proglasio svetim, smijemo shvatiti ponajprije kao govor o samom kardinalu, kasnije papi Ivanu Pavlu I., o njegovu pogledu kako na ljudske slabosti tako i na Božje milosrđe i praštanje.

3. Sveti Ivan Pavao II. (1978. – 2005.)

Kao i kod prethodnika, izbor imena, jasno govori o želji za kontinuitetom. I krakovski nadbiskup i kardinal Karol Józef Wojtyła (rođ. 1920.) želi ostati privržen koncilskoj baštini i obnovi Crkve koja je s Koncilom ušla u novo povijesno razdoblje. To među ostalim potvrđuje i tema njegove druge enciklike o milosrđu. Naime, nakon prve enciklike *Redemptor hominis* (1979.), posvećene istini o čovjeku, Ivan Pavao II. na tragu duha i nauka Drugoga vatikanskog koncila, a u skladu s osobitim potrebama vremena, piše novu encikliku *Dives in misericordia* (1980.), posvećenu otajstvu Oca i njegove ljubavi.²² Papa Wojtyła htio je s tom enciklikom svima približiti otajstvo milosrđa, a napose je želio da misli u njoj iznesene budu »potresan poziv Crkve na milosrđe koje je toliko potrebno suvremenom čovjeku i svijetu« (DM 2). Papa je naime uvjeren da »oni (tj. suvremeni čovjek i svijet!) osjećaju njegovu potrebu, pa ako često to i ne znaju« (DM 2).

Isus Krist je povezište i zajedničko središte obiju enciklika. U Kristu je naime objavljena istina o čovjeku »u svojoj punini i dubini« (DM 1), u nje-

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Prema riječima pape Franje, ta je enciklika »u to doba bila neočekivana i mnoge iznenadila, zbog teme koja se u njoj obrađuje« (MV 11).

mu je također očitovano i »lice Oca koji je 'Otac milosrđa i Bog svake utjehe'« (DM 1). Krist je dakle osoba u kojoj su pitanja Boga i čovjeka čvrsto povezana. Prema mišljenju Ivana Pavla II., povezanost teocentrizma i antropocentrizma, koja je tijekom povijesti često nedostajala, možda je čak i »najvažnije načelo učenja posljednjeg Sabora« (DM 2). Kada je izravno o milosrđu riječ, ono u Wojtyłinoj teologiji ima široku svetopisamsku osnovu i izrazito je kristološki obilježeno. Krist naime čitavoj starozavjetnoj predaji o Božjem milosrđu daje konačno značenje; »on milosrđe utjelovljuje i uosobljuje« (DM 2), »on je sam, u određenom smislu, *milosrđe*« (DM 2). Poziv na milosrđe, što je bitna sastavnica evanđeoskog etosa – ćudoređa, biva obznanjen više u njegovim činima negoli u riječima. A tu se, kako kaže papa, »ne radi tek o ispunjenju jedne zapovijedi ili nekog zahtjeva ćudoredne naravi, već o izvršenju najosnovnijeg uvjeta, da bi se Bog mogao objaviti u svojem milosrđu prema čovjeku: 'Milosrdni... zado-bit će milosrđe'« (DM 3). Drugim riječima, bez milosrđa je nemoguće upoznati Boga; on se objavljuje milosrdnima!

Milosrđe je tema koja povezuje Stari zavjet s Novim zavjetom. Bog se objavio Mojsiju kao »Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću« (Izl 34,6). Na tu se središnju objavu Stari zavjet često poziva (usp. Br 14,18; 2 Ljet 30,9; Neh 9,17; Ps 86,15; Mud 15,1; Sir 2,11; Joel 2,13). Milosrđe je naime sadržaj prisnosti naroda s njihovim Gospodinom, »sadržaj njihova dijaloga s njime« (DM 4). Iskustvo milosrđa tiče se društvenog i zajedničkog, javnog života, ali se također odnosi i na pojedinačno i unutarnje područje. Božje se milosrđe u nekom smislu suprotstavlja Božjoj pravednosti, i u mnogim se slučajevima pokazuje moćnijim i dubljim. Ljubav, prema papi, »takoreći uvjetuje pravednost« (DM 4). Pravednost je u konačnici u službi djelatne ljubavi. Značajka cjelokupne svetopisamske objave upravo je u tome što se u milosrđu očituje prvenstvo i nadmoć ljubavi nad pravednošću. To dolazi jasno do izražaja i u novozavjetnoj prispodobi o izgubljenom/im sinu/ovima iliti milosrdnom ocu (usp. Lk 15,11-32) u kojoj je, bez spominjanja pojma *milosrđe*, izražena bit milosrđa, i gdje se milosrđe upravo očituje kroz odnos pravednosti i ljubavi: »ljubav se preobražava u milosrđe, kada treba nadići strogi propis pravednosti: strogi i često odveć uski« (DM 5). Objava Očeva milosrđa dosegla je svoj vrhunac u Kristovu križu (usp. DM 8), a Sin Božji je i sâm u svojem uskrsnuću na sebi »korjenito iskusio milosrđe, to jest ljubav Oca koja je jača od smrti« (DM 8), tako da je vazmeni Krist konačno i vječno utjelovljenje milosrđa, »njegov živonosni znak« (DM 8), povijesni i eshatološki znak spasenja.

Ivan Pavao II. zbog iskustva iz prošlosti i sadašnjosti upozorava na opasnost izoliranog promatranja pravednosti i njezina apsolutiziranja te podsjeća

na pravilo: »summum ius, summa iniuria« i tvrdi da pravednost nije dovoljna sebi; potrebna joj je dublja snaga, tj. ljubav, da oblikuje život u njegovim različitim dimenzijama. Bez ljubavi pravednost može dovesti do sebenijekanja i samouništenja (usp. DM 12). Dok se npr. jednakost koju uspostavlja pravednost ograničuje na predmetna i izvanjska dobra, dotle, »ljubav i milosrđe omogućuju da se ljudi međusobno susreću u vrednoti samoga čovjeka, i to s dostojanstvom koje je njemu vlastito« (DM 14). Prema Wojtyli, istinsko milosrđe je takoreći najdublji izvor i utjelovljenje pravednosti, »najsavršenije utjelovljenje 'jednakosti' među ljudima« (DM 14). Ono se očituje u svojem pravom i istinskom izražaju onda »kada iznova vrednuje, promiče i izvlači dobro iz svih oblika zla što postoje u svijetu i čovjeku« (DM 5). Vjerovati u ljubav koja je moćnija od svekolikog zla u koje je upleten čovjek, ljudski rod i svijet, znači vjerovati u milosrđe (usp. DM 7).

Na tragu Drugoga vatikanskog koncila Ivan Pavao II. podsjeća kao je poslanje Crkve »svijet učiniti čovječnijim« (DM 14), a to ona može ostvariti samo ako u svijetu pruži svjedočanstvo za Božje milosrđe, ako isto ispovijedi kao spasonosnu istinu te, ako se potruđi, unijeti ga i utjeloviti u živote svojih vjernika, a koliko je moguće i u živote svih ljudi dobre volje (usp. DM 13). Milosrdna ljubav koja uključuje »nježnost i osjetljivost srca« (DM 14) tiče se svih i odnosi se na sva područja života. Ona je potrebna u odnosu između bračnih drugova, između roditelja i djece, između prijatelja; ona je neophodna u odgoju i u dušobrižništvu. Njome treba biti prožeta kultura, gospodarstvo, politika, sav društveni život. S milosrdnom ljubavlju usko je povezano praštanje. Praštanje ulazi u otajstvo milosrđa. Ono je njegov izvor. Prema papi Wojtyli bez praštanja nemoguće je da svijet postane čovječniji.

U svekolike uzajamne odnose koji oblikuju ćudoredno lice svijeta treba unijeti činjenicu praštanja (usp. DM 14). Ono je evanđeoska činjenica i zapovijed. Praštanjem se naime svjedoči da je u svijetu prisutna ljubav jača od grijeha. Praštanje je bitni uvjet pomirenja, ne samo u odnosima Boga s čovjekom već i u uzajamnim odnosima među ljudima. »Svijet iz kojega bi se odstranilo opraštanje, bio bi svijet hladne i neobazrive pravednosti u ime koje bi svatko svojatao svoja vlastita prava naspram drugome; tako bi svakovrsne sebičnosti, što drijemaju u čovjeku, mogle preobraziti život i ljudsko društvo u sustav tlačenja slabašnih od jačih, ili pak u poprište trajnih borbi jednih protiv drugih« (DM 14).

Praštanje dakako, napominje papa, »ne poništava objektivne zahtjeve pravednosti« (DM 14). Nigdje naime u evanđelju, praštanje, a ni milosrđe kao njegov izvor, ne znače popustljivost prema zlu, prema sablazni, prema nane-

senoj nepravdi i uvredi. »U svakom su slučaju popravak zla i sablazni, naknada nanesene nepravde, zadovoljština uvrede uvjet praštanja« (DM 14). Prema papi, ispunjenje uvjeta pravednosti je prijeko potrebno prije svega da bi ljubav mogla očitovati svoje pravo lice (usp. DM 14). Onaj koji prašta i onaj kojemu je oprošteno, prema njemu, susreću se u bitnoj točki, a to je dostojanstvo, osnovna čovjekova vrednota (usp. DM 14).

Važno je istaknuti kako papa Wojtyła u govoru o Božjem milosrđu nije zaboravio podsjetiti na majčinske značajke Božje ljubavi te s aluzijom na proročku tradiciju reći kako Bog »poput majke, prati svako svoje dijete, svaku izgublenu ovcu...« (DM 15). Opširnije o Božjoj majčinskoj ljubavi u enciklici *Dives in misericordia* govori se u bilješki 52, gdje se analiziraju poglavito dvije riječi kojima se Stari zavjet služi za određivanje pojma *milosrđe*. Jedna od tih je *hesed*, a druga je *rahamim*. Dok prva riječ označuje značajke vjernosti sebi samome i »odgovornost za vlastitu ljubav«, što su u nekom smislu muške značajke, *rahamim* već u svojem korijenu označuje ljubav majke (*rehem* = majčina utroba). »Iz najdublje i najizvornije sveze, štoviše iz jedinstva što povezuje majku s djetetom, proistječe osobiti odnos s njime, naime sasvim osobita ljubav. Za tu ljubav može se reći da je potpuno darovana, ona nije plod nikakve zasluge, i s tog gledišta ona zahtijeva nutarnju nužnost: zahtjev je naime srca« (DM, bilj. 52).

Stari zavjet, napominje se dalje u istoj bilješki, Bogu pridaje upravo te značajke kada govori o njemu služeći se izrazom *rahamim*. Tako npr. kod Izaije čitamo: »Može li žena zaboraviti svoje dojenče, ne imat sućut za čedo utrobe svoje? Pa kad bi koja i zaboravila, tebe ja zaboraviti neću« (Iz 49,15). »Ta ljubav vjerna i nesavladiva zbog čudesne snage materinstva, u starozavjetnim tekstovima izražena je na različite načine: bilo kao spasenje u opasnostima, osobito kad one prijete od neprijatelja bilo također kao praštanje grijeha – kako pojedinaca tako i cijeloga Izraela – i konačno, u spremnosti da ispuni (eshatološko) obećanje i nadu, unatoč čovjekovoj nevjeri, kao što to čitamo u knjizi Hošee proroka: 'Iscijelit ću ih od njihova otpada, od svega ću ih srca ljubiti' (Hoš 14,5)« (DM, bilj. 52).

Navedene biblijske referencije potvrđuju namjeru Ivana Pavla II. da o otajstvu Boga »Oca milosrđa«, »usred sadašnjih prijetnji protiv čovjeka« (DM 2) govori vječnim, a »istodobno svojom jednostavnošću i dubinom, neusporedivim jezikom objave i vjere« (DM 2). No, o Ocu milosrđa nije dovoljno samo umski razmišljati, nego je još potrebnije da se prema papinim riječima »tom milosrđu utječemo u ime Krista i u jedinstvu s njime« (DM 2). Upravo u svjetlu tih riječi treba čitati i razumjeti sljedeće inicijative pape Wojtyła: proglašenje

svetom s. Marije Faustine Kowalske (1905. – 1938.),²³ dana 30. travnja 2000. godine, u nedjelju nakon Uskrsa, kada je Papa također tu istu »Bijelu nedjelju« na njezin poticaj proglasio *Nedjeljom Božanskog milosrđa*. U tom svjetlu također treba razumjeti i papinu posvetu bazilike Božanskog milosrđa u Krakovu 17. kolovoza 2002. godine, kao i proglašenje te bazilike svjetskim svetištem, te konačno i posvećenje cijeloga svijeta Božanskom milosrđu. Bogat biblijski i teološki nauk o Božjem milosrđu, konkretne i praktične inicijative kojima je promicao pobožnost i duhovnost Božanskog milosrđa na razini cijele Crkve i svijeta, neprestano zagovaranje opraštanja, pomirenja i mira među narodima,²⁴ te osoban primjer opraštanja svojem nesuđenome ubojici Mehmetu Aliju Agciju, što je svakako bio jedinstven i dubok čin milosrđa,²⁵ govori u prilog tome da se, danas već svetoga, Ivana Pavla II. bez daljnjega može smatrati velikim apostolom i svjedokom Božjega milosrđa u suvremenom svijetu.

4. Benedikt XVI. (2005. – 2013.)

Papi Benediktu XVI. (rođ. 1927), dugogodišnjem bliskom suradniku Ivana Pavla II. u službi pročelnika Kongregacije za nauk vjere, posebno je stalo do toga da u kontekstu suvremenoga religioznog pluralizma, u svijetu u kojem se »uz Božje ime poneki put povezuje osveta ili čak dužnost da se mrzi i čini nasilje«²⁶ odgovori na temeljno pitanje: Tko je kršćanski Bog, i koje je njegovo ime? Učinio je to već u prvoj godini svojeg pontifikata, svojom prvom enciklikom *Deus*

²³ S. Maria Faustina Kowalska na temelju svojeg *Dnevnika* u kojem je zabilježila doživljaje, iskustva i sadržaje objava koje je primila od Gospodina u vezi s njegovim milosrđem nazvana je »tajnicom Isusova milosrđa«. Usp. *Dnevnik sestre Marije Faustine Kowalske iz kongregacije Naše Gospe od Milosrđa*, Zagreb, 2012. Bogdan Malešević, da bi skrenuo pozornost na utjecaj, odnosno poticaj koji su na papu Woytihu u njegovu promišljanju Božanskog milosrđa učinile poruke koje je u privatnim objavama primala s. Faustina, u predgovoru hrvatskom izdanju *Dnevnika* podsjeća na činjenicu da je enciklika Ivana Pavla II. *Dives in misericordia* objavljena upravo u godini prvog poljskog izdanja Faustina *Dnevnika* (1981.) te je uspoređivana s tim *Dnevnikom* (Predgovor XII).

²⁴ Dovoljno je samo podsjetiti na govore koje je Ivan Pavao II. održao tijekom svojega prvoga pastoralnoga posjeta Republici Hrvatskoj u rujnu 1994. godine u kojima je opevovano zagovarao *kulturu mira*, praštanje i pomirenje. Usp. IVAN PAVAO II., *Enciklika Crkvi u Hrvata*, Zagreb, 1998. Već se u svojem prvom govoru u Međunarodnoj zračnoj luci Pleso 10. rujna 1994. godine papa predstavio kao »hodočasnik pomirenja« (*Isto*, 15).

²⁵ Mehmet Ali Ağca pucao je u papu Ivana Pavla II. i teško ga ranio na Trgu sv. Petra u Vatikanu 13. svibnja 1981. godine. Nakon što se oporavio, papa je svojega nesuđenog ubojicu posjetio u zatvoru. O tom susretu više u: Stanisław DZIWIŚ, *A Life with Karol: My Forty-Year Friendship with the Man Who Became Pope*, New York – Doubleday, 2008., 137–138.

²⁶ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006., 1 (dalje: DC).

caritas est – *Bog je ljubav* (Božić, 2005.). On je njome zapravo, kako primjećuje W. Kasper, nastavio liniju svojeg prethodnika i dalje je teološki produbio.²⁷

U enciklici posvećenoj kršćanskoj ljubavi papa Ratzinger govori o novoj slici Boga u svijetu Biblije.²⁸ Naglašava kako postoji samo jedan Bog (usp. Pnz 6,4), koji je Stvoritelj neba i zemlje, pa stoga i Bog svih ljudi (usp. DC 9). Sav svijet je nastao snagom njegove stvaralačke riječi, što istodobno znači da mu je sve stvorenje drago, »jer ga je upravo on sâm želio, jer ga je on sâm ‘načinio’« (DC 9). Papi je posebno stalo istaknuti kako je Bog biblijske objave, Bog koji ljubi čovjeka, i to čini osobnom ljubavlju. Njegova je ljubav, »ljubav odabira« (DC 9). Papa Benedikt tu Božju privrženu, osobnu i strastvenu Božju ljubav naziva *erosom*, što svakako predstavlja novost u govoru crkvenog učiteljstva o Božjoj ljubavi. On se kod toga poziva na erotske slike i metafore zaruka i vjenčanja kojima proroci poput Hošee i Ezekijela opisuju Božju ljubav prema njegovu narodu. Božja se ljubav međutim ne zaustavlja i ne iscrpljuje u *erosu*, ona je u biblijskoj objavi također i potpuna *agape* (usp. DC 9), kako je to već istaknuo i Pseudodionizije Aeropagit u svojem djelu *O Božjim imenima*, u kojem on naziva Boga u isto vrijeme i *eros* i *agape*.²⁹

U Bogu biblijske objave *eros* i *agape* se prožimaju i čine jedinstvenu cjelinu; *eros* prema čovjeku ujedno je u potpunosti *agape*, i to ne samo »zbog toga što se daje potpuno besplatno, bez ikakve prethodne zasluge, već i zbog toga što je ljubav koja oprašta« (DC 10). Ta je dimenzija *agape* posebno pokazana kod proroka Hošee. Bog se tu pokazuje upravo kao Bog, a ne kao čovjek: »Kako da te dadem, Efraime, kako da te predam, Izrael!... Srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba: neću više gnjevu dat maha, neću opet zatirati Efraima, jer ja sam Bog, a ne čovjek: Svetac posred tebe – neću više gnjevan dolaziti« (Hoš 11,8-9). Strastvena Božja ljubav prema svojem narodu – prema ljudskom rodu – istodobno je ljubav koja oprašta. Ona je toliko velika, naglašava papa Ratzinger, »da okreće Boga protiv njega samog, njegovu ljubav protiv njegove pravednosti« (DC 10). U takvoj se ljubavi već naziru nejasni obrisi otajstva križa: »Božja je ljubav prema čovjeku tako velika da se utjelovljuje i slijedi čovjeka čak i u smrti te tako pomiruje pravednost i ljubav« (DC 10). Papa podcrtava paradoks koji postoji u otajstvu biblijske objave, i koji je zanimljiv s filozofskog

²⁷ Usp. Walter KASPER, *Milosrđe. Temeljni pojam evanđelja – ključ kršćanskoga života*, Zagreb, 2015., 21.

²⁸ Širi osvrt na encikliku Benedikta XVI. o kršćanskoj ljubavi vidi u: Werner G. JEAN-ROND, *Teologia dell'amore*, Brescia, 2012., 180–189.

²⁹ Usp. Pseudodionizije AREOPAGIT, *O Božjim imenima*, IV, 12–14, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., 3, 709–713.

gledišta i važan za povijest religija: »s jedne strane, nalazimo se pred usko metafizičkom slikom Boga: Bog je apsolutni i posljednji izvor svih bića; ali to stvaralačko počelo svih stvorenja – *Logos*, praiskonski razum – istodobno je onaj koji ljubi svim zanosom istinske ljubavi« (DC 10). Na taj je način, smatra papa, *eros* oplemenjen do najviše mjere, ali istodobno tako pročišćen da postaje jedno s *agape* (usp. DC 10).

U drugom dijelu enciklike, u kojem je Crkva označena kao »zajednica ljubavi«, papa Benedikt produbljuje izraz »djelotvorna ljubav« te naglašava kako »služba ljubavi« treba biti u središtu života Crkve: »Crkva ne može zanemariti služenje ljubavi jednako kao što ne može zanemariti sakramente i Riječ« (DC 22). Tri osnovne zadaće Crkve: naviještanje Božje riječi (*kerigma-martyria*), slavljenje sakramenata (*leiturgia*) i služenje (*diakonia*), uzajamno se pretpostavljaju i ne mogu se razdvajati jedna od druge. Ljubav za Crkvu, naglašava papa, »nije neka vrsta društvenog dobročinstva koje se može mirne duše prepustiti i drugima, već je to dio njezine naravi i nužni izraz njezina bića« (DC 25).

Ljubav – *caritas* predstavlja dakle razlikovni i prepoznatljivi znak Crkve. Ljubav će uvijek biti potrebna i nužna, »čak i najpravednijem društvu« (DC 28). Prema mišljenju pape Ratzingera, »ne postoji nijedno pravedno društveno uređenje koje će služenje ljubavi učiniti suvišnim i nepotrebnim. Onaj koji želi ukloniti ljubav sprema se ukloniti čovjeka kao takvoga« (DC 10). Uvijek će biti onih koji trpe i koji vape za utjehom i pomoći. Uvijek će biti osamljenosti. Uvijek će biti i situacija materijalnih potreba, gdje je nužna pomoć u obliku konkretne ljubavi prema bližnjemu.

Prema papi Benediktu, Crkva ulazi u one društvene snage koje predstavljaju »spoj dragovoljnosti i blizine ljudima koji trebaju pomoć« (DC 28b); nju oživljava ljubav koju pobuđuje Duh Kristov. Ta pak ljubav »ne pruža ljudima samo materijalnu pomoć, već također okrjepu i brigu za dušu, što je često potrebnije od materijalne pomoći« (DC 28b). I zato se, veli papa Ratzinger, iza tvrdnje da će pravedne strukture učiniti suvišnim i nepotrebnim djela ljubavi, skriva »materijalističko shvaćanje čovjeka: pogrešno shvaćanje prema kojem čovjek može živjeti 'samo o kruhu' (Mt 4,4; usp. Pnz 8,3)« (DC 28b). To uvjerenje po njegovu mišljenju ponižava čovjeka i u konačnici ne prepoznaje ono što je specifično ljudsko (usp. DC 28b).

U svojoj enciklici *Caritas in veritate – Ljubav u istini*³⁰ papa Benedikt se osvrnuo među ostalim na odnos pravednosti i ljubavi te ustvrdio kako »lju-

³⁰ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – ljubav u istini*. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009. (dalje: CV).

bav nadilazi pravednost, jer ljubiti znači darivati, drugomu ponuditi ono što je 'moje'« (CV 6). No, to ni najmanje ne znači da se ljubav suprotstavlja pravednosti, ili pak da pravednost nema ništa s ljubavi. Podsjećajući na riječi pape Pavla VI. iz enciklike *Populorum progressio* (br. 22) i upućujući također na Pastoralnu konstituciju Drugoga vatikanskog koncila *Gaudium et spes* (br. 69), papa Benedikt tvrdi da je pravednost neodvojiva od ljubavi i da joj pripada po samoj svojoj biti (CV 6). Pravednost je po njemu »prvenstveni put ljubavi«, ili kako se izrazio Pavao VI., njezina »najmanja mjera« (usp. CV 6).

Kada se pak kaže da ljubav nadvisuje pravednost, dopunjavajući je u logici dara i praštanja, misli se u prvom redu na to kako »'zemaljski grad' ne promiču samo odnosi prava i dužnosti, nego, još više i još preče, odnosi velikodušne besplatnosti, milosrđa i zajedništva« (CV 6). Sebedarna ljubav u ljudskim odnosima očituje Božju ljubav. Iz takve ljubavi svako zauzimanje oko pravednosti u svijetu prima teologalnu i spasenjsku vrijednost. Zasluga je pape Ratzingera što je upravo ljubav, a ne više pravednost odredio kao temeljni princip kršćanskoga socijalnog nauka. On je postavio ljubav kao mjerodavni princip ne samo u mikroodnosima među prijateljima, u obitelji i malim skupinama nego i u makroodnosima, to jest u društvenim, gospodarskim i političkim okvirima.³¹

Na tragu i u suglasju sa svojim prethodnikom Ivanom Pavlom II., papa Benedikt će ustvrditi kako je milosrđe središnja točka evanđeoske poruke, »samo ime Boga«³², i dat će tako na neizravni način svojem nasljedniku, papi Franji dodatni poticaj i sigurnost u izboru milosrđa kao ključne teme njegova pontifikata, o čemu, posebno pod vidom kontinuiteta možda najbolje svjedoči knjiga razgovora s papom Franjom, naslovljena *Božje je ime Milosrđe*.³³ Podsjećajući se prethodnika za vrijeme proslave svojeg 80. rođendana, na nedjelju Božanskog milosrđa 15. travnja 2008. godine papa Benedikt je prerekao misao Ivana Pavla II. iz njegove zadnje knjige *Sjećanje i identitet*: »Milosrđe postavlja granice zlu. U milosrđu se izražava osobita Božja narav – njegova svetost, snaga istine i ljubavi.«³⁴ Može se reći da je papa Benedikt XVI. ispunio svoju

³¹ Usp. Walter KASPER, *Milosrđe*, 21, 239–240.

³² BENEDIKT XVI., Regina coeli, 30. III. 2008., u: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/angelus/2008/documents/hf_ben-xvi_reg_... (22. IX. 2016).

³³ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe. Razgovor s Andreom Torniellijem*.

³⁴ BENEDIKT XVI., Homilija, 15. travnja 2008. na blagdan Božanskog milosrđa, a u povodu proslave papina 80. rođendana i prisjećanja na Ivana Pavla II. Usp. IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet. Razgovori na prijelazu tisućljeća*, Split, 2005. U 10. razgovoru naslovljenom *Otajstvo milosrđa* Ivan Pavao II. osvrće se na *Dnevnik* s. Faustine te kaže kako su upravo po dramatičnom gomilanju zla za vrijeme Drugoga svjetskog rata i po okrutnostima totalitarnih sustava suvremenici shvatili taj *Dnevnik* kao osobito evanđelje Božanskog milosrđa napisano u perspektivi XX. stoljeća: »Bilo je to kao da je Krist htio objaviti

osobnu obvezu koju je spomenuo na obredu ukopa 8. travnja 2005. godine na Trgu svetoga Petra. Tada je naime kao dekan kardinalskog zbora rekao da je milosrđe bila nakana pape Ivana Pavla II. i da on tu nakanu preuzima kao osobnu obvezu. U toj je prilici također rekao da nam je Ivan Pavao II. pokazao uskrsno otajstvo kao otajstvo Božjega milosrđa.³⁵

5. Papa Franjo (2013.)

Samo nekoliko dana nakon izbora, na V. korizmenu nedjelju 17. ožujka 2013. godine papa Franjo (rođ. 1936.) je slavio euharistiju u župnoj crkvi sv. Ane u Vatikanu te u toj prilici, u homiliji naznačio veliku i središnju temu svojeg pontifikata: *milosrđe*. Milosrđe je Isusova poruka: »Za mene, kažem to ponizno, Gospodinova naj snažnija poruka je milosrđe.«³⁶ Iza tih riječi stoji u prvom redu osobno iskustvo i doživljaj o kojem papa govori pri izboru svojega biskupskog, odnosno papinog gesla: *Miserando atque eligendo – Pogledavši na me očima svoga milosrđa, izabrao me*.³⁷ Papa je tada još rekao kako se Gospodin »nikada ne umara opraštati: nikada. Mi smo oni koji se umaraju tražiti oprostjenje.«³⁸ Te iste nedjelje za vrijeme *Angelusa* papa se ponovno osvrnuo na nedjeljno evanđelje o tome kako Isus spašava ženu preljubnicu od osude na smrt (Iv 8,1-11), te istaknuo Isusovo držanje koje pogađa: »ne čujemo riječi prezira, ne čujemo riječi osude, nego samo riječi ljubavi, milosrđa koje pozivaju na obraćenje [...] Božje lice, lice je milosrdnog oca koji uvijek ima strpljenja [...] To je njegovo milosrđe. Uvijek ima strpljenja, strpljenja s nama, razumije nas, čeka nas, ne umara se opraštati nam ako se znademo vratiti k njemu s raskajanim srcem [...] Bog se nikada ne umara opraštati nam, nikada!«³⁹

Temu milosrđa papa će posvetiti Izvanredni jubilej. O milosrđu će posebno progovoriti u buli najave Izvanrednoga jubileja milosrđa *Misericordiae vultus* (2015.), također i u knjizi razgovora s Andreom Torniellijem: *Božje ime je milosrđe* (2016.). Neće zapravo biti homilije i nagovora u kojem se papa Franjo neće dotaknuti teme milosrđa, kada neće Crkvu predstaviti kao »kuću milo-

da je granica postavljena zlu, kojega je čovjek tvorac i žrtva, u konačnici Božansko milosrđe«, *Isto*, 59.

³⁵ Usp. Walter KASPER, *Milosrđe*, 20.

³⁶ Santa messa nella parrocchia di Sant'Anna in Vaticano. Omelia del Santo Padre Francesco, V Domenica di Quaresima, 17. III. 2013., u: http://www.vatican.va/holy_father/francesco/homilies/2013/documents/papa-francesco (18. III. 2013.).

³⁷ Usp. FRANJO, *Božje ime Milosrđe*, 26–27.

³⁸ Santa messa nella parrocchia di Sant'Anna in Vaticano (vidi bilj. 36).

³⁹ FRANJO, *Angelus*, Piazza San Pietro, 17. III. 2013., u: http://www.vatican.va/holy_father/francesco/angelus/2013/documents/papa-francesco_ (18. III. 2013.).

srđa, koja u dijalogu između slabosti ljudi i Božje strpljivosti, prihvaća, prati, pomaže pronaći 'dobru vijest' velike kršćanske nade⁴⁰. Prema kardinalu G. L. Mülleru, pročelniku Kongregacije za nauk vjere, Božje milosrđe koje obuhvaća sve ljude poruka je koju je papa Franjo izabrao kao veliku temu svojeg pontifikata i ona je prema njegovu mišljenju u izravnom kontinuitetu s enciklikom Benedikta XVI. *Deus caritas est*, koja ističe da je ljubav »srce života Crkve« i da je djelatna ljubav »konstitutivna za poslanje Crkve, kao što je i naviještanje Riječi Božje i slavlje sakramenata«⁴¹. Prema D. Szostaku, naglasak što ga papa Franjo stavlja na milosrđe »predstavlja vrhunac jedne dinamike koja je u Crkvi prisutna već nekoliko desetljeća«⁴². Od Koncila naovamo!

U svojoj prvoj i programatskoj pobudnici *Evangelii gaudium – Radost evanđelja*⁴³ papa Franjo snažno i opetovano povezuje Crkvu s milosrđem te s tim u vezi naglašava njezino misijsko poslanje. Govori o njoj kao zajednici učenika koja izlazi na periferije, preuzima inicijativu, uključuje se, prati, daje ploda, raduje se, »osjeća neiscrpu želju da pruži milosrđe, plod vlastitog iskustva beskrajnog Očeva milosrđa i snagu njegova širenja« (EG 24). Slično papa govori, također u knjizi razgovora s A. Torielli, i o misijskoj dimenziji milosrđa. Crkva je pozvana »izlijevati Gospodnje milosrđe na sve koji se priznaju grješnicima, odgovornima za učinjeno zlo, koji se osjećaju potrebni oprostjenja«⁴⁴. I stoga je prema njegovu mišljenju potrebno izići, »izići iz crkava i iz župa, izići i ići potražiti osobe tamo gdje žive, gdje pate, gdje se nadaju«⁴⁵. Crkva pape Franje Crkva je u stalnom misijskom pokretu; ona je »Crkvu na izlasku«⁴⁶, a on je radije vidi u slici poljske bolnice. »Crkva nije čvrsta građevina sa svime opremljena i gdje se odlazi na liječenje lakših i težih oboljenja. To je pokretno zdanje, za prvu pomoć, za hitne intervencije, kako bi se spriječilo da vojnici umiru.

⁴⁰ FRANJO, *Crkva milosrđa*, Zagreb, 2014., 8. Usput treba primijetiti kako papa Franjo uz riječ »milosrđe« vrlo često koristi i riječ »nježnost«, što je posebno došlo do izražaja već u njegovoj homiliji na svetkovinu Svetoga Josipa 19. ožujka 2013. godine prilikom svečanog ustoličenja na Petrovu stolicu, kada je govorio o sv. Josipu kojemu je Bog povjerio poslanje čuvara, a zatim i o poslanju čuvanja koje se odnosi na sve. Papa je tada ne jednom pozvao da se ne bojimo dobrote i nježnosti: »Čuvati stvoreno, svakog čovjeka i svaku ženu, s pogledom nježnosti i ljubavi otvoriti obzor nade, unijeti malo svjetla usred tolikih oblaka, donijeti toplinu nade!«

⁴¹ Usp. Kardinal Müller o prvoj enciklici Benedikta XVI., u: <http://www.ika.hr/index.php? prikaz=vijest&ID=177664> (28. II. 2016.).

⁴² David SZOSTAK, Milost: Pitanje kontinuiteta. Zajedničko žarište papâ, Ivana XXIII., Ivana Pavla II. i Franje, u: *Communio*, 41 (2015.) 124, 51.

⁴³ FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu* (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013. (dalje: EG).

⁴⁴ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe*, 67.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, 68.

Tu se primjenjuju hitni medicinski zahvati, a ne rade se specijalistički nalazi.«⁴⁷ Mogli bismo zaključiti kako se Crkva u viziji pape Franje ne smije vezati ni uz kakav čvrst i određen prostor, ni vrijeme, jezik, rasu, kulturu, nego jedino uz čovjekovu potrebu i nevolju, uz čovjeka koji pati i potreban je milosrđa.

Prema njegovu mišljenju Crkva je pozvana »da uvijek bude Očev otvoren dom« (EG 47) u kojem treba biti mjesta za svakoga s njegovim tegobnim životom. Ona nipošto ne smije biti carinarnica (usp. EG 47), već »mjesto besplatnog milosrđa, gdje se svi mogu osjećati prihvaćenima i voljenima, da im je oprošteno i da su potaknuti živjeti prema dobrom životu evanđelja« (EG 114). Papi Franji je naime draža Crkva »koja je doživjela nezgodu, koja je ranjena i prljava zato što je izišla na ulice, nego Crkva koja je bolesna zbog zatvorenosti i komocije hvatanja za vlastite sigurnosti« (EG 49). Milosrđe je prema papi Franji prije svega odgovor na vapaj siromašnih »kada smo duboko ganuti patnjom drugih ljudi« (EG 193). Pozivajući se na sv. Tomu Akvinskoga, papa tvrdi da je milosrđe najveća od svih kreposti i ujedno Bogu najugodnija žrtva, jer se činom milosrđa nadasve traži dobro bližnjega (usp. EG 37).

Poput svojih prethodnika, pape Ivana Pavla II. i pape Benedikta XVI., i papa Franjo se u više navrata osvrće na odnos milosrđa i pravednosti te tvrdi kako to nisu dvije oprečne stvarnosti, »već dvije dimenzije jedne stvarnosti koja se postupno razvija, sve dok ne postigne svoj vrhunac u ljubavi« (MV 20). Milosrđe se dakle ne protivi pravednosti, nego izražava način na koji Bog postupi s grešnikom. Bog s milosrđem i praštanjem »ide iznad pravde, uključuje ju i nadmašuje u jednomu višem činu u kojemu se doživljava ljubav, koja je temelj istinske pravde«⁴⁸. Međutim, to što Bog nadilazi pravednost svojim milosrđem i praštanjem ne znači da se pravednost obezvređuje ili da ona postaje suvišnom. »Naprotiv, svaki onaj koji griješi mora podnijeti kaznu. Samo što to nije kraj, već početak obraćenja, jer pojedinac počinje osjećati Božju nježnost i oprostjenje« (MV 21). Bog dakle ne odbacuje pravednost. »On je radije produbljuje i nadilazi jednim višim događajem u kojem kušamo ljubav kao temelj istinske pravednosti« (MV 21). Izvor i temelj te Božje pravednosti milosrđa je u Isusovu vazmenom otajstvu. Ono je kao milost dano svima. Kristov je križ, naime, sud nad svima, nad cijelim svijetom, i upravo nam po njemu Bog pruža »sigurnost ljubavi i novi život« (MV 21).

S Izvanrednim jubilejom milosrđa papa Franjo želi da »nadolazeće godine budu prožete milosrđem, da bismo išli ususret svakoj osobi, noseći Božju

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, 89–90.

dobrotu i nježnost« (MV 5), da bismo svi »uzmogli ponovno otkriti radost Božje nježnosti« (MV 24), da »trajno živimo i hodimo u skladu s Božjim milosrđem i s nepokolebljivim pouzdanjem u njegovu ljubav« (MV 24), da »živimo u svakodnevnom životu milosrđe koje Otac neprestano proteže na sve nas« (MV 25). Papa u konačnici tim jubilejom želi »uvesti sve u veliko otajstvo Božjega milosrđa razmatrajući Kristovo lice« (MV 25). Na Kristovu se licu zrcali Božje milosrđe: »Lice milosrđa nebeskog Oca je Isus Krist« (MV 1; usp. također 8–9). Teocentričnu dimenziju milosrđa izraženu u samom motu jubileja *Milosrdni poput Oca*, prati snažna kristološka crta. Očevo milosrđe, koje je savršeni i jedini uzor milosrđa, svoj je povijesni, stvarni i konkretni izraz i vrhunac doseglo u Isusu Kristu, napose u njegovu vazmenom otajstvu, u križu i uskrsnuću. Ono je stoga »živo srce evanđelja« (MV 1) te predstavlja »sam temelj na kojem počiva život Crkve« (MV 10).

Prema mišljenju pape Franje, cjelokupno pastoralno djelovanje Crkve moralo bi biti obavijeno nježnošću koju pokazuje prema vjernicima; »ništa u njezinu naviještanju i njezinu svjedočenju svijetu ne bi smjelo biti lišeno milosrđa« (MV 10). On smatra da se sama vjerodostojnost Crkve očituje upravo u tome da pokazuje milosrdnu i suosjećajnu ljubav (MV 10): »Za Crkvu i za vjerodostojnost njezina naviještanja od presudne je važnosti da ona sama živi i svjedoči milosrđe« (MV 12). O poslanju Crkve pod vidom milosrđa papa Franjo je posebno snažno progovorio tijekom održavanja XIV. općeg redovitog zasjedanja Biskupske sinode na temu *Poziv i poslanje obitelji u Crkvi i suvremenom svijetu*. Tako je npr. na otvorenju sinode u homiliji u nedjelju 4. listopada 2015. među ostalim rekao: »Crkva je pozvana živjeti svoje poslanje u ljubavi koja ne upire prstom kako bi osuđivala druge, nego se – vjerna svojoj naravi majke – osjeća dužnom tražiti i liječiti ranjene parove uljem prihvaćanja i milosrđa; biti 'poljskom bolnicom', otvorenih vrata kako bi primila svakoga tko kuca tražeći pomoć i podršku; štoviše, osjeća se dužnom izići iz vlastitih ograda prema drugima, s istinskom ljubavlju kako bi hodila s ranjenim čovječanstvom, kako bi ga uključila i privela izvoru spasenja.«⁴⁹

U istoj je prilici također rekao kako Crkva naučava i brani temeljne vrednote, ne zaboravljajući da je »subota stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote« (Mk 2,27); te podsjetio na Isusove riječi: »Ne treba zdravima liječnika, nego bolesnima! Ne dođoh zvati pravednike, nego grješnike« (Mk 2,17). Crkva nikada ne smije zaboraviti svoje poslanje, »poslanje dobrog Sa-

⁴⁹ FRANJO, Homilija na otvorenju XIV. općeg redovitog zasjedanja Biskupske sinode na temu »Poziv i poslanje obitelji u Crkvi i suvremenom svijetu«, 4. X. 2015., u: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2015/documents/papa-francesco_20... (5. X. 2015.).

marijanca ranjenoga čovječanstva«⁵⁰. Večer ranije na bdijenju 3. listopada 2015. godine papa Franjo je orisao Crkvu kao otvoreni i gostoljubivi dom, dostupan nadi u mir koja živi u svakom čovjeku, uključujući i one čije je srce, zbog životnih kušnja, ranjeno i pati. Ta Crkva prema njegovu mišljenju uistinu može rasvijetliti noć čovjeka, vjerodostojno mu pokazujući cilj i kročeći s njime, upravo zato »što ona prva i sama proživljava iskustvo neprestane obnove u milosrdnom Očevu srcu«⁵¹.

Kada se osvrnuo na rad sinode, u zaključnom govoru, u sinodalnoj auli 24. listopada 2015. godine papa Franjo je među ostalim rekao kako »istin-ski branitelji nauka nisu oni koji brane 'slovo' nego oni koji brane 'duh'; koji ne brane ideje, nego čovjeka; ne formule, nego besplatnost Božje ljubavi i oprostjenja«⁵². Naglasio je također kao iskustvo sinode znači »nadići stalne napasti 'starijeg brata' (usp. Lk 15, 25-32) i 'zavidnih radnika' (usp. Mt 20,1-16) te još više vrednovati zakone stvorene za i radi čovjeka a ne obratno (usp. Mk 2,27).«⁵³ U toj je prilici ponovno istaknuo kako »prva dužnost Crkve nije da osudi ili da anatemizira, nego da naviješta Božje milosrđe; da poziva na obraćenje te da sve ljude privodi Gospodinovu spasenju.«⁵⁴ Sličnu misao izrekao je papa Franjo i u knjizi razgovora s A. Tornielijem: »Crkva nije na svijetu da osuđuje, nego da omogući susret s onom dubokom ljubavlju koja je Božje milosrđe.«⁵⁵

U buli *Misericordiae vultus* papa Franjo naglašava kao Božje milosrđe nije nipošto znak slabosti, nego radije pokazatelj Božje svemoći. Ono također nije neka apstraktna ideja, »već konkretna stvarnost kojom on objavljuje svoju ljubav kao ljubav oca i majke koji osjećaju duboku ljubav i privrženost prema svome djetetu« (MV 6). Papa drži da ne pretjerujemo ako kažemo da ta ljubav dolazi iz »utrobe«: »Ona izvire iz dubine bića kao dubok, prirodan osjećaj, satkan od nježnosti i suosjećanja, oprosta i oprostjenja« (MV 6). Papa Franjo tako ukazuje ne samo na očinske, nego također i na majčinske osobine Božjega bića, slično kao što je to učinio Ivan Pavao II. u enciklici *Dives in misericordia* u br. 15, a posebno u 52. bilješci te enciklike, gdje je podrobno analizirao bi-

⁵⁰ Isto.

⁵¹ FRANJO, Govor na molitvenom bdijenju za obitelj, 3. X. 2015., u: <http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/october/documents/papa-franc...> (5. X. 2015.).

⁵² Discorso del Santo Padre Francesco a conclusione dei lavori della XIV assemblea generale ordinaria del Sinodo dei vescovi, 24. X. 2015., u: <http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/october/documents/papa-fran> (25. X. 2015.).

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe*, 67.

blijski izraz *rahamim*. U intervjuu za tjednik *Credere* (službeni časopis Jubileja milosrđa) dana 2. prosinca 2015. godine papa Franjo je na upit novinara, koji je najprije ustvrdio da je prema Bibliji mjesto gdje počiva Božje milosrđe utroba, majčino krilo, Božje krilo, koje se ganulo sve do opraštanja grijeha, upitao ne bi li Jubilej milosrđa mogao biti prilika da se iznova otkrije Božje »majčinstvo«. »Da«, odgovorio je Papa, »sâm Bog to potvrđuje kada kod Izaije kaže da kada bi se i našla majka koja bi zaboravila svoje dijete, 'ja tebe neću zaboraviti'. Tu se vidi majčinska dimenzija Boga. Ne razumiju svi značenje riječi 'Božje majčinstvo'[...] zato se više volim koristiti izrazom 'nježnost', svojstvenom majki: Božja nježnost, nježnost koja proizlazi iz nutrine. Bog je otac i majka.«⁵⁶ S tim u vezi važno je spomenuti papino očekivanje od Izvanrednog jubileja: »Nadam se da će Izvanredni jubilej pokazati lice Crkve koja nanovo otkriva majčinsko srce milosrđa i koja ide ususret tolikim 'ranjenicima' kojima su potrebni slušanje, razumijevanje, oprostjenje i ljubav.«⁵⁷

Tema milosrđa kod pape Franje u svim segmentima ima snažnu eklezijalnu i misijsku dimenziju. Da bi pružila današnjem čovjeku i svijetu milosrđe, što joj je prvotno poslanje, potrebno je da Crkva sama iznutra živi iskustvo milosrđa, da bude dom milosrđa i ljubavi, praštanja i pomirenja. Osobno iskustvo oprostjenja i milosrđa polazište je i temelj radosnoga misijskog djelovanja, naviještanja i dijeljenja milosrđa, praštanja i pomirenja. Dok su poruke i pozivi na milosrđe kod Ivana Pavla II. pretežito usmjereni prema svijetu, dotle su one kod pape Franje u velikoj mjeri usmjereni na samu Crkvu, i to zbog potreba svijeta, prije svega siromaha. Jer samo Crkva obnovljena u milosrđu može biti djelotvorna i plodna poslužiteljica Božjega milosrđa prema suvremenom, duhovno osiromašenom i izranjenom čovjeku i svijetu, prema siromasima svih vrsta koji imaju veliku i hitnu potrebu za milosrđem i ljubavlju.

⁵⁶ Intervista del Santo Padre Francesco al settimanale »Credere«, 2. XII. 2015., u: <http://press.vatican.va/content/salastampa/fr/bollettino/pubblico/2015/12/02/0952/0213> (4. XII. 2015.). Navedeno prema: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=175142> (4. XII. 2015.). U istom intervjuu, Papa poziva na »revoluciju nježnosti«. On naime smatra da upravo nju danas trebamo njegovati: »Božja nježnost prema svakome od nas. Svatko od nas mora reći: 'nevoljnik sam, ali me Bog voli takvoga kakav jesam'; tada i ja moram ljubiti druge na isti način.« Papa Franjo tvrdi da nas je Sin Božji u svojem utjelovljenju pozvao na revoluciju nježnosti (usp. EG 88), a Marija nam pomaže da »ponovno vjerujemo u revolucionarnu snagu nježnosti i ljubavi« (EG 288). Koliko je papi Franji uz riječ *milosrđe* draga i riječ *nježnost* pokazuje i uporaba tih dviju riječi u njegovoj programatskoj pobudnici *Evangelii gaudium*. Tamo je o milosrđu riječ u brojevima: 3, 34, 37, 44, 112, 114, 164, 179, 188, 193, 194, 197, 198, 215, 252, 285, a o nježnosti u 3, 85, 88, 270, 274, 279, 288.

⁵⁷ FRANJO, *Božje je ime Milosrđe*, 68.

Zaključak

U zaključku se može reći da sva petorica papa u pogledu milosrđa vjerno i dosljedno njeguju nauk i duh, odnosno duhovnost Drugoga vatikanskog koncila, i u tom smislu brižno njeguju i promiču evanđeosku i koncilsku paradigmu milosrdnog Samaritanca. Naukom o milosrđu nastoje izići ususret potrebama suvremenoga, duhovno osiromašenog i izranjenog čovjeka i svijeta. U njihovu se nauku može pratiti kontinuitet misli i ideja, nadovezivanje i nadogradnja na izričaje prethodnika. Papa Franjo je u tom pogledu osobit primjer. Svi su oni redom odlučni zagovornici i promicatelji *kulture ljubavi*, odnosno *kulture milosrđa*. U svojem nauku posebno naglašavaju važnost društvene i socijalne dimenzije ljubavi te ističu ponajprije nadmoć ljubavi nad pravednošću. Pravednost promatraju u službi djelatne ljubavi. Bog naime ne odbacuje pravednost, »nego je radije produbljuje i nadilazi jednim višim događajem u kojem kušamo ljubav kao temelj istinske pravednosti« (MV 21). U Kristovu križu i u njegovu uskrsnuću objava Očeve milosrdne ljubavi dosegla je svoj vrhunac. U vazmenom se događaju Božja pravednost očitovala kao neizmjereno milosrđe.

Sve poslijekoncilске pape odlikuje duh otvorenosti i susreta, misijski duh i put. Kada govore o milosrđu, služe se govorom objave i vjere, a on je jednostavan i dubok. Svi nastoje dati odgovor vjere na stanje u Crkvi i svijetu zapletenom u mrežu svojih suprotnosti i napetosti, a istodobno i punom prijetnji uperenih protiv ljudske slobode (usp. DM 11). Njihovi odgovori vode računa o povijesnim i društvenim okolnostima te uključuju osobna iskustva i posebne naglaske. Tako je npr. papi Franji posebno stalo do toga da duh milosrđa, a s njime onda i duh evanđeoske radosti, u prvom redu zahvati i prožme Crkvu iznutra, jer samo takva zajednica, koja je i sama iskusila milosrđe i živi od Očeva milosrđa, može biti misijska zajednica, plodna i vjerodostojna posrednica i poslužiteljica milosrđa u svijetu koji vapi za ljubavlju, za nježnošću i milosrđem. U tom smislu, on upozorava na stalnu napast »starijeg brata« (usp. Lk 15,25-32) i »zavidnih radnika« (usp. Mt 20,1-16) koja postoji u Crkvi, i koju treba odlučno nadići.

Nauk o milosrđu u petorice poslijekoncilskih papa nosi u sebi duboku poruku ljubavi i nade koja svoj izvor i središte ima u Bogu, milosrdnom Ocu koji nam je bogatstvo svojeg milosrđa iskazao u Isusu Kristu, u njegovu križu i uskrsnuću. Njegovo nas milosrđe ne prestaje dohvaćati po Duhu Svetome, osobito u sakramentu pomirenja, u sakramentu koji »omogućuje ljudima izravan doticaj s veličinom Božjega milosrđa« (MV 17).⁵⁸ Milosrđe dakle nosi

⁵⁸ Tu treba podsjetiti na postsinodalnu pobudnicu Ivana Pavla II. *Pomirenje i pokora – Reconciliatio et paenitentia* (2. XII. 1984.) koja je cijela posvećena sakramentu pomirenja (Zagreb,

snažnu kristološku značajku, bitno određujući kršćansko shvaćanje čovjeka kako u osobnoj i individualnoj tako i u njegovoj eklezijalnoj, odnosno društvenoj dimenziji. Otajstvo Božjega milosrđa i nada koja iz njega proizlazi pruža svima sigurnost kako »nema situacije iz koje ne možemo izići, nismo osuđeni utopiti se u živomu pijesku«⁵⁹. Određeni smo za život! Izabrani smo, stvoreni i otkupljeni za ljubav, za život u zajedništvu s Trojedinim Bogom, s Bogom koji je ljubav, i čije ime je Milosrđe.

Summary

GOD'S MERCY ACCORDING TO THE TEACHINGS OF POST-CONCILIAR POPES

Anton TAMARUT

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
tamaruta@theo.kbf.hr

The teaching of the five post-conciliar popes on God's mercy is a response to special needs of contemporary, spiritually impoverished and wounded human being and the world and it is a part of the task of the Church that ought to realise the letter and the spirit of the Second Vatican Council. Already at the beginning of the Council, in his renowned speech Gaudet Mater Ecclesia, John XXIII has clearly expressed the commitment of the Church for »oil of mercy, instead of weapon of severness« and expressed his wish for the Church to show itself as »kind and benevolent mother of all, full of mercy and goodness«. The narrative of the Good Samaritan is not only the paradigm that reminds us of spirituality of the Second Vatican Council, but also mirrors the direction and decisiveness of the Church to be the merciful Samaritan to wounded humankind in the contemporary world. In their teachings on mercy, all five popes emphasise the importance of the social dimension of love and they primarily point out the primacy of love over justice, while reflecting on justice in the service of love. The teaching on mercy of the five post-conciliar popes carries within itself a deep message of

1985.), kao i na njegovo apostolsko pismo u obliku motu proprija *Misericordia Dei* – *Božje milosrđe* od 7. travnja 2002. (druga uskrsna nedjelja ili nedjelja Božanskog milosrđa) u kojem govori o nekim vidovima slavlja sakramenta pokore. Pismo svećenicima za Veliki četvrtak 2011. (datirano 25. ožujka 2001., na Četvrtu korizmenu nedjelju) papa Ivan Pavao II. posvetio je sakramentu pomirenja, odnosno »sakramentu milosrđa« (br. 4) te uputio svećenicima poziv da iznova otkriju svoj poziv kao »otajstvo milosrđa« (br. 7).

⁵⁹ FRANJO, *Božje ime Milosrđe*, 97.

love and hope that have their source in God, who showed us the richness of his mercy in Jesus Christ, in his Cross and Resurrection. The mystery of God's mercy and hope that springs from it, gives us certainty that there is no situation from which there would be no way out and that we are not, as Pope Francis stated, »destined to drown in quicksand«. On the contrary, we are destined for life. We have been chosen, created, and redeemed for love, for life in communion with the Triune God, with God who is love and whose name is Mercy.

Keywords: *mercy, tenderness, love, forgiveness, justice, Christ's Cross, resurrection, Church.*